

СПІВВІДНОШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ І ТАКТИКИ В СТРУКТУРІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ОПЕРАЦІЇ

Саакян М. Б.

Розглянуто поняття та співвідношення організації і тактики в структурі оперативно-розшукової операції. Автор, на підставі аналізу існуючих точок зору, світової практики боротьби зі злочинністю, виказує особисте ставлення до означеного питання та надає основні напрями щодо співвідношення організації і тактики в структурі оперативно-розшукової операції.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність; організація; оперативно-розшукова операція; органи внутрішніх справ; тактика.

Рассмотрены понятия и значение организации и тактики в структуре оперативно-розыскной операции. Автор, на основании анализа существующих точек зрения, мировой практики борьбы с преступностью, выражает личное отношение к данному вопросу и представляет основные направления относительно соотношения организации и тактики в структуре оперативно-розыскной операции.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, организация, оперативно-розыскная операция; органы внутренних дел; тактика.

The concept and value of the organization and tactics of the structure of operational transactions. The author, based on the analysis of existing perspectives, global practices in the fight against crime, expresses a personal relationship to its appointed issues and provides basic directions of the ratio of the structure and tactics of operational transactions.

Keywords: operational-search activity, organization, operational-search operation, the internal affairs; tactics.

За сучасних умов важко переоцінити значення організаційних форм діяльності органів державного управління, тому підвищення якості й ефективності їх використання - об'єктивно необхідне завдання, яке вимагає постійної уваги й подальшого глибокого вивчення науковцями. Органи державної влади, серед яких певне місце займають ОВС, здійснюють свої функції й повноваження, використовуючи систему різних форм управління. Шляхи досягнення кінцевої мети управлінської діяльності інваріантні, оскільки управління має багато форм. Практична цінність кожної з них полягає у впливові на ефективність управління. Існують різні точки зору щодо визначення поняття форми державного управління. І.П. Голосніченко під формою управління розуміє управлінські дії, що мають зовнішнє вираження [1]. Ю.П. Битяк і В.В. Зуй сформулювали поняття форми управління як зовнішнє вираження дій виконавчої влади або його посадової особи, яке здійснюється в межах своєї компетенції [2].

Щодо предмета нашого дослідження, то найбільш близькою до наведених визначень, на нашу думку, є думка О.В. Копана, який визначає оперативну форму управління як підвид соціального управління, зміст якої характеризується організацією діяльності керівників, штабів та інших органів управління з підготовки оперативної (бойової) готовності підрозділів і служб МВС, розроблення операцій, оперативних дій і керівництва ними під час виконання поставлених завдань. Головним

завданням оперативного управління є забезпечення найрезультативнішого використання потенціалу підрозділів у процесі проведення операцій, вирішення якого пов'язане з виконанням цілого кола завдань, насамперед здійснення управлінського циклу в повному обсязі, комплексно, з високою оперативністю, вдаючись до ефективних методів роботи, з широким використанням нових технічних засобів, а також оперативно та вміло керувати підрозділами [3].

В організаційно-функціональному аспекті оперативне управління виступає своєрідною формою реагування, використання якої уможливорює досягнення головної мети за найскладніших для соціальної діяльності умов, тобто управління ОВС під час виконання ними оперативної (бойової) функції, що у свою чергу реалізується у вигляді операцій. Отже, об'єктом оперативного управління можуть бути прийняті процеси ведення боротьби, операцій ОВС.

Треба зауважити, що деякі науковці розглядають операцію як складний елемент трудового процесу, поряд з простими, до яких відносять дію та прийом. Ідеться про раціоналізацію трудового процесу (трудовах операцій). Але ж такий підхід до операції - спрощений і може мати місце лише при розгляді процесу управління в технологічному аспекті.

Вище ми відмічали, що операція як організаційна форма цілеспрямованої діяльності груп людей як у військовій, так і в поліцейській справі має свої типові ознаки. Обидві операції готують заздалегідь, на підготовчому етапі визначають її мету, задум, завдання, час та місце проведення, сили, засоби, тактику дій, форми взаємодії та зв'язку.

Усі елементи операції спрямовані на досягнення конкретної мети. Загальним об'єктом дії в оперативно-розшуковій операції (далі - ОРО) можна вважати будь-яку оперативно-розшукову ситуацію (далі - ОРС), яка склалася у зв'язку з кримінальним явищем (подією), на яку й спрямована сама операція.

В управлінському аспекті ОРС слід розглядати як об'єкт впливу управління (на формальному рівні), який шляхом проведення операції потрібно привести до необхідного стану (згідно з метою операції). Отже, у рамках операції відбувається процес управління.

Як відомо, процес управління має циклічний, відносно замкнений характер. Цей процес, узятий в одиночному його вигляді, починається з постановки мети, завдань і завершується виконанням цих завдань, досягненням певного результату (мети). Далі на основі інформації про результати (досягнення або недосягнення мети) встановлюються нові завдання, висувається нова мета й цикл починається знову [4]. Одиночних циклів управління в суспільстві безліч. Вони відрізняються своїми просторовими рамками, тривалістю за часом, завданнями, які встановлені в тому чи іншому циклі, а також шляхами й засобами виконання цих завдань, значенням і розвитку системи (підсистеми) і т. ін. Саме такий підхід (організаційно-функціональний) до процесу управління силами й засобами ОРО, на нашу думку, більш відповідає дійсності. Це зумовлюється тим, що ОРО вирішує окремі

конкретні ситуації (ОРС), тобто окремі завдання ОРД, які постійно присутні та вирішуються оперативними співробітниками (підрозділами) ОВС у боротьбі зі злочинністю. Це по-перше.

По-друге, ОРО на практичному рівні є однією з організаційних форм реалізації оперативної функції ОВС, саме на практичному рівні, тобто в обмежений час і на локальній території. Отже, в основі наведеного тлумачення процесу управління в рамках ОРО лежить специфіка об'єкта впливу, яким є ОРС. Різниця циклів управління, передусім, зумовлена особливостями ОРС.

На абстрактно-теоретичному рівні взагалі напрошується визначення операції як форми оперативного управління, але ж у дійсності в правоохоронній практиці умови й динаміка надзвичайних ситуацій, які відбуваються, непередбачені, тому розрахунки типових планів операцій у кожному разі підлягають корегуванню стосовно обстановки, яка склалася, тобто відбувається процес управління.

Разом з тим, структурний аналіз оперативного управління дає змогу вважати, що саме типові операції одночасно слід розглядати як елемент змісту оперативного управління, а щодо до стадій (функцій) управління загалом, як організаційну форму оперативного управління. Власно кажучи, вона (типова операція) у такому стані виглядає статичною й перетворюється на процес оперативного управління тільки в динаміці реальних подій.

Безумовно, якщо розглядати концептуальні документи МВС по боротьбі зі злочинністю, або окремими її видами (наприклад, з протидії організованої злочинності, наркозлочинності), які розраховані на тривалий строк (від одного року до п'яти), то ми зустрічаємося з управлінням, де об'єктом впливу є злочинність загалом. У такому разі виконується завдання стратегічного характеру, а весь управлінський цикл має загальний характер, якщо можна так вимовити, і, у свою чергу, складається з множини підциклів - особливих та одиночних циклів, які мають ієрархічну структуру. Крім того, такий цикл управління розподіляється й за територіальною ознакою: УМВС, УМВСТ - другий рівень управління в системі МВС, і далі - ОВС міст, районів, тобто третій рівень управління. З точки зору внутрішньосистемного аспекту МВС, його підсистеми (ОВС) функціонують на основі нормативної та директивної інформації, що надходять від системи більш високого рівня, тобто управлінський процес здійснюється в рамках відносин субординації й підпорядкування. У процесі взаємодії внутрішньосистемних елементів здійснюється реалізація цілей, поставлених системою більш високого рівня. Такий підхід (ієрархічний) дозволяє підпорядкувати локальні завдання підсистеми загальній кінцевій меті, що служить передумовою підвищення ефективності управлінської діяльності, дозволяє керівникам своєчасно переоцінити на випадок необхідності стан системи й уточнити її цілі. Цей підхід фактично закріплений нормативними актами МВС, де визначені структура й процес управління ОВС [5,7]. Такий невеличкий відступ із погляду на управління при реалізації стратегічних завдань боротьби зі злочинністю свідчить про багаторівневий і варіантно-циклічний характер процесів управління у сфері правоохоронної діяльності.

Повертаючись до функціонального підходу щодо процесу управління, слід зауважити, що він (процес управління) за змістом має вигляд відносин координації, тобто присутній горизонтальний аспект (на відміну від відносин субординації - вертикальний аспект). Прихиль-

ники функціонального підходу уявляють управління як особливий вид трудової діяльності, підпорядкованої законом розподілу і спеціалізації праці. Саме дія таких законів зумовлює розподіл людей в апараті управління на спеціалізовані професійні групи, яким належить виконувати певні завдання й конкретні функції управління. Управлінський процес із цієї точки зору виступає як комплекс взаємопов'язаних у часі і в просторі видів діяльності, що здійснюється суб'єктами управління (керівниками, спеціалістами) при їх цілеспрямованому впливі на об'єкт.

Процес управління становить собою в такому разі послідовну реалізацію постійних або тимчасових функцій: аналітичної, інформаційної, планово-цільової, корегування, обліково-контрольованої.

Що стосується структур МВС, де кожна лінійна служба, підрозділ, зокрема оперативні підрозділи, мають свою "слідність" (об'єкти обслуговування згідно з компетенцією). Отже, незалежно від масштабів завдань (мети) процес управління в рамках ОРО загалом складається з традиційних функцій соціального управління. До них слід віднести:

- формування проблеми (мети, завдання);
- інформаційно-аналітичну роботу;
- підготовку рішення;
- планування;
- організацію виконання рішення;
- оцінку ситуації, яка склалася після проведення ОРО.

Невеличкі відхилення можуть бути зумовлені лише особливостями ОРС, яка склалася.

Боротьба зі злочинністю являє собою цілеспрямовану діяльність відповідних підрозділів ОВС. Оперативно-розшукова робота призначена для рішення завдань попередження, розкриття злочинів і розшуку злочинців. Тому кожен оперативно-розшуковий підрозділ і кожен його співробітник повинен діяти так, щоб забезпечувалось успішне рішення загальних і конкретних завдань у сфері боротьби з правопорушниками. Формування цих завдань, визначення шляхів і засобів їх виконання оперативним складом не може бути забезпечено без наявності спеціального організаційного механізму, тобто без уповноважених на те посадових осіб, зобов'язаних приймати рішення з цих питань.

Розвідувальний характер оперативно-розшукової діяльності як функції ОВС досягається за результатом практичних дій професійно підготовлених оперативних співробітників, які застосовують різноманітну оперативно-розшукову тактику й спеціальну техніку. Поєднання професіоналізму людей з специфічною тактикою й технікою при виконанні тактичних завдань автоматично не досягається, необхідно ще й спеціальні організаційні зусилля. Викладене дозволяє дійти висновку про те, що організаційне забезпечення є необхідною галуззю ОРД, її складовою частиною, яка потребує спеціального вивчення в науковому плані й практичного втілення в життя в процесі функціонування ОВС [8].

Організація як функція управління є не що інше, як формування системи, яка управляється, і системи, яка управляє. Сутність організації як специфічної функції управління полягає в тому, щоб виконувати рішення організаційно, створити мережу організаційних відносин, які забезпечують, передусім, цільність системи, яка управляє, органічні, найбільш ефективні взаємовідносини її компонентів, доцільні відношення координації й субординації між ними. У процесі здійснення функції

організації формуються в канали зв'язку, які забезпечують безперешкодну циркуляцію інформації від суб'єкта до об'єкта та навпаки (канали прямого та зворотного зв'язку). Без вирішення організаційних питань процес управління неможливий.

Безумовно, слід розрізнити організацію як стан об'єкта або суб'єкта управління, тобто визначену упорядкованість, цілість обох у структурному й функціональному відношенні, і організацію як функцію управління, тобто суб'єктивну діяльність людей, спрямовану на створення стану упорядкованості. Таким чином, воно (управління) не можливо без організації, оскільки немає абсолютно готових систем, об'єктів, які здатні вирішувати ті чи інші завдання.

Не зважаючи на різноманітність підходів до визначення поняття форми управління, в юридичній літературі їх прийнято розділяти на правові та неправові. Ці дві форми пов'язані між собою й доповнюють одна одну. Ефективність управління залежить від вмілого поєднання їх. У сукупності вони складають сутність і зміст управління [9].

Неправову або організаційну форму діяльності ОВС можна віднести до сфери практичної діяльності, яка зводиться до вчинення тих чи інших управлінських дій, що безпосередньо не пов'язані з виданням правових актів і здійсненням юридично значущих дій. Традиційно неправовими формами управління є організаційні дії та матеріально-технічні операції. Матеріально-технічні дії обслуговують правові норми - це технологія управлінської діяльності, звідси - їх імперативний характер [10].

Визначивши поняття "організації", слід також уточнити зміст терміна "форма" та його призначення щодо організаційних дій. Філософські категорії "форма" і "зміст" - категорії співвідносні. У зв'язку з цим, зміст цілком не буває без форми, а остання, у свою чергу, перебуває в самому змісті, будучи його зовнішнім вираженням. Форма позбавляється всякої цінності, якщо вона не є формою змісту, як визначав К. Маркс. В.І. Ленін з цього приводу писав: "Форма суттєва. Сутність формована. Так чи інакше залежно й від сутності..." [10]. Основою форми завжди є зміст. Це означає, що він (зміст) переходить у форму і є "змістовою формою". Ці класики вказують також, що форма - "продовження змісту" - це зміст у структурі, у методі виконання; зміст вказує на основу предмету, а форма - на спосіб її здійснення [11].

Стосовно ОРД, як науки й практичної діяльності, то вона визначає три форми діяльності: оперативний пошук осіб, предметів, подій (фактів), які викликають оперативний інтерес; оперативно-розшукова профілактика; оперативна розробка. Перелічені форми ОРД - це напрями комплексного використання сил, засобів і методів в ОРД у боротьбі зі злочинністю в рамках оперативно-розшукової тактики, яка у свою чергу має свої, зокрема типові, напрями, за попередження та розкриття злочинів. Ці форми відрізняються одна від одної предметами, завданнями, які вирішуються в рамках тієї чи іншої форми, організацією й тактикою. На формальному рівні вони виявляють загальні напрями тактичної діяльності у сфері ОРД і є формами боротьби з кримінальною злочинністю загалом, тобто щодо виконання головних (стратегічних) завдань із цього. Виконання таких завдань досягається виконанням цілої низки локальних (тактичних) завдань, найбільш складні з яких вирішуються шляхом проведення оперативно-розшукової операції. Відмінності ОРО від інших елементів ОРД пояснюються насамперед тим, що взагалі будь-яка операція (військова, спеціальна,

тактична, оперативно-розшукова тощо) володіє певною розвиненою структурою об'єднаних, взаємопов'язаних і розміщених у відповідному порядку елементів; вони піддаються структурно-функціональному аналізу, суть якого полягає в тому, що кожний елемент структури має своє чітко визначене функціональне призначення, взаємодіє з іншими в загальній системі, залежить від них і визначає специфіку їх структури. За суттю, перелічені вище традиційні форми ОРД є тактичною складовою задуму операції.

Взагалі зміст ОРД, як і будь-якої діяльності, має свою форму, яка одночасно, як зазначав Гегель, "міститься в змісті і являє собою дещо зовнішнє до нього" [12]. Поняття "форма ОРД", виходячи з філософського розуміння цієї категорії, слід вживати в розумінні зовнішньої межі його змісту, внутрішньої структури змісту, а також змісту окремих стадій, етапів, проваджень. Форма ОРД забезпечує взаємозв'язок, найбільш доцільну залежність її елементів, що вносить до їх співвідношення упорядженість, доцільність, стабільність, чітку спрямованість на досягнення певного результату. Як справедливо визначає М.А. Погорецький, що не лише ОРД загалом, а й оперативно-розшукові дії, заходи, оперативно-розшукова операція, а також будь-які стадії, види впроваджень ОРД мають свої форми [13]. Нарешті, щодо тактики в ОРО. Зміст оперативно-розшукової тактики розкривається через її структуру, головні характеристики й рівні застосування. Під структурою тактики прийнято розуміти такі її елементи, які охоплюють увесь комплекс подальших дій - від оцінки ситуації до досягнення встановленої мети. Звідси оцінка ситуації, осмислення явищ, аналіз інформації, яка є та надходить, - усе це інтелектуальні операції, які передбачають професійні знання, досвід, плідне мислення оперативного співробітника. Із цих засад виникають тактичні рішення, здійснюється вибір засобів, методів та інших можливостей ОРД, порядку їх застосування в ході оперативно-розшукових заходів щодо досягнення конкретної мети. При цьому враховується характер і ступінь протидії кримінально активних і інших осіб, визначаються заходи із забезпечення конспірації та законності. Отже, структура тактики складається з послідовно виконуваних елементів, які є типовими для всіх рівнів її застосування, зокрема в рамках оперативно-розшукових операцій. До таких елементів слід віднести: оцінку оперативно-розшукової ситуації; прийняття оперативно-тактичного рішення на виконання завдання, яке виникає; вибір, засобів, методів і других можливостей ОРД, а також прийомів і варіантів щодо виконання рішення, яке прийнято; реалізацію рішення в діях і визначення ефективності тактики. Об'єктом впливу в цій структурній побудові є оперативно-розшукова ситуація, яка склалась у даний момент і яку належить вирішити. Отже, згідно із сучасними теоріями управління в організації виділяють дві сторони (аспекти): структурний аспект (атрибутивний), який стосується побудови системи управління; функціональний аспект, тобто здійснення процесу управління. Стосовно структури організації оперативно-розшукових дій у рамках ОРО, то її елементами слід вважати: 1) вивчення, аналіз і оцінку ОРС, яка склалась; 2) формування мети та задуму операції; 3) планування ОРО; 4) розстановку сил і засобів відповідно до ситуації (тактика); 5) організацію взаємодії; 6) координацію задіяних сил; 7) контроль за ходом операції. Така структура елементів фактично відображає діяльність з організації функціонування

всіх задіяних сил в операції й проведення ОРЗ, тобто загалом у межах дослідження функціонального аспекту організації ОРО. Вище ми вже наводили управлінський аспект ОРО, який має циклічний характер, при чому стадії кожного окремого циклу можуть бути повними або неповними (обмеженими). У будь-якому разі цикл вважається реалізованим у разі досягнення мети. Якщо порівнювати сукупність стадій управлінського циклу із сукупністю елементів організації ОРО, то можна казати, що більшість зазначених елементів організації входять до складу стадій (окрім цільової та контрольної стадій). Слід також зауважити, що перелік елементів в організації ОРО не є вичерпним, він може змінюватись і доповнюватись у міру вдосконалення й ускладнення всієї організації. Крім того, наведену сукупність елементів організації ОРО коректно розглядати з урахуванням належності кожного елементу до структурного та (або) функціонального аспектів організації в рамках ОРО. Можна зробити висновок, що функціональний аспект організації тісно пов'язано з визначеною тактикою в операції.

Усі дослідження визначень тактики ОРД свідчать, що її визначають як категорію, також: праксеологічну (діяльнісну): як систему прийомів і методів здійснення ОРЗ; як спосіб дій, лінію поведінки суб'єктів, які здійснюють ці заходи; як систему найбільш доцільних прийомів; гносеологічну (пізнавальну): як систему наукових рекомендацій тактичного характеру; як мислення оперативного працівника; синтетичну (комбіновану): як систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій з організації, планування й здійснення ОРЗ, а також лінію поведінки осіб, які їх здійснюють; як сукупність прийомів і методів, технічних засобів і наукових рекомендацій.

Отже, в основі тактики лежить практична діяльність оперативних підрозділів (їх працівників) щодо здійснення ОРЗ, спрямованих на отримання оперативно-розшукової інформації. Тобто тактика має діяльнісну (функціональну) природу. У цьому плані вона є поняттям більш вузьким, ніж поняття організації ОРО. Можна стверджувати, що тактика є складовою частиною організації ОРО, яка охоплює як функціональний, так і структурний аспекти. О.Ю. Шумилов висловив думку щодо організаційної природи оперативно-розшукової тактики, виділяючи організацію здійснення ОРЗ як окрему наукову категорію й розуміючи під нею "разновидность управленческой деятельности (планирование, подготовка и проведение ОРМ, оптимизация и реализация принятого решения по их проведению и др.)" [14]. Зауважимо також, що в ОРД поняття тактика застосовне виключно в межах проведення ОРЗ з попередження або розкриття злочину, а поняття організація значно ширше, воно стосується майже всіх сторін ОРД. Таким чином, функціональний аспект організації в ОРО стосується здійснення процесу управління в рамках ОРО і включає в себе, окрім реалізації опера-

тивно-розшукової тактики, організацію інформаційного й ресурсного забезпечення ОРО, проведення аналітичної роботи, довгострокове (поетапне) і поточне планування, забезпечення взаємодії оперативних працівників і інших учасників операції, контроль і аналіз їх діяльності та забезпечення прав людини в ході цієї діяльності тощо.

Викладене дає нам змогу стверджувати, що саме ОРО і є організаційно-тактичною формою реалізації сил і засобів ОРД при виконанні найбільш складних завдань боротьби зі злочинністю. Наведене визначення форми ОРО є комбінованим, і, на нашу думку, воно найбільш повно відображає як зовнішню її сторону (операцію як форму), так і за назвою її змісту („організація й тактика”).

Література

1. Голосніченко І.П. Адміністративна діяльність ОВС: Підручник. Київ, 1995. - С. 103.
2. Битяг Ю.П., Зуй В.В. Адміністративне право України: Навчальний посібник. - Харків, 1996. - С. 62.
3. Копан О.В. Забезпечення внутрішньої безпеки України. Теоретико - управлінські засади. Введення в поліцейську стратегію. Монографія. К., НАВСУ, - С. 391.
4. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом. М. "Политиздат", 1973. - С. 233.
5. "Про розмежування функцій міжгалузевими службами МВС України в організації діяльності ОВС", Наказ МВС України № 26 від 09.01.1997
6. "Про затвердження положення про Головний штаб МВС України" Наказ МВС України № 99 - 2005.
7. Холмоколов В.П. Организация управления оперативно-розыскной деятельностью: системный подход. // Закон и право. ЮНИТИ. - М., 1999 - С. 41, 55-57.
8. Плішкін В. М. Теорія управління ОВС: Підручник МВС України: НАВС, К., - 1999. - С. 75, 86, 91-98, 142-145, 163-164.
9. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. Т. 29. - М.: "Политиздат". -- С. 129.
10. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. - М.: "Политиздат". -- С. 159.
11. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Т. 20. - М.: "Политиздат". -- С. 564-565.
12. Погорецкий М.А. Проблемы терминологии в ОРД. /М.А. Погорецкий / Научный вестник. АМВС Украины. - Киев, - 2003. - № 4 С. 196.
13. Шумилов А.Ю. Юридические основы оперативно-розыскных мероприятий. Учебное пособие. - Москва. - 1999. - С. 265, 279-281.

Саакян М.Б.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
оперативно-розшукової діяльності
ОДУВС

Надійшла до редакції: 13.03.2014

УДК 343.102

ДО ПИТАННЯ ФІКСАЦІЇ ФАКТІВ ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗАСОБІВ НЕГЛАСНОГО ВІЗУАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

Тарасенко В.Є.

Кузьменко О.А.

У статті розглядаються особливості фіксації фактів протиправної діяльності осіб за допомогою

засобів негласного візуального контролю та використання їхніх результатів як доказів у кримінальному